

Çevre sağlığı hukuku ve etik

Sinem Taştekin

TED Kolejinden mezun oldu. Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesinde lisans eğitimini tamamladıktan sonra avukatlık stajını yaptı. Avukatlık mesleğini icra ettiği dönemde Università degli Studi di Sassari'de bir dönem araştırma yaptı ve Cambridge Law Studio'da hukuk İngilizcesi eğitimi aldı. 2015 yılından beri ise İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ana Bilim Dalında görev yapmakta, ayrıca sağlık hukuku alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

Dünya Sağlık Örgütüne göre sağlık, “sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil; bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir”(1). Bireylerin bedensel, ruhsal ve sosyal yönden iyi olabilmesi için birçok dinamiğin bir arada olması gerektiği ise yadsınamaz bir gerçekliktir. Kişinin yaşadığı çevre de bu dinamiklerden biri hatta bir bakıma en önemlisidir. Bu çerçevede çevrenin tanımı yapılırken esasen kapsamı çok geniş olan bu kavramın tüm disiplinlerin kabul ettiği tek bir tanımını yapmanın kolay olmadığını da kabul etmek gerekir (2). Konumuzun hukukla ilgili olması nedeniyle ulusal mevzuattaki çevre tanımına baktığımızda, Çevre Kanunu'nda bu tanım, “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam”(3) olarak yapılmıştır. “Uluslararası Giriş Noktalarında Uygulanacak Çevre Sağlığı İşlemlerine Dair Yönetmelik”te ise çevre sağlığı, “bir canlının yaşamını sürdürmek için içinde bulunduğu ortamda ihtiyaçlar piramidi içerisinde etkileşime girdiği her türlü faktörün istenmeyen etkilerinin engellenmesi amaçlı fikir ve faaliyetler”(4) olarak ifade edilmiştir.

Buradan hareketle sanayi toplumlarına evrilmenin, gelişen teknolojinin, tüketimin artmasının hatta giderek tüketim toplumlarına dönüşmenin ve nüfus artışının çevre sağlığını etkilediğinden bunun ise beraberinde çevre sorunlarını getirdiğinden

den bahsetmek gerekir. Çevre sorunlarının giderek artması nedeniyle bu sorunlara çözüm arama noktasında sürekli disiplinlerarası tartışmalar yapılmakta ve yeni yöntemler geliştirmeye çalışılmaktadır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile çevre sağlığını sağlamak amacıyla çalışmalar yapılırken konu felsefi olarak da incelenmekte, dolayısıyla hangi tür etik yaklaşımın benimsenmesi gerektiği de tartışılmaktadır. Nitekim hukuki metinler de esasen içinde felsefi bir ruh taşır. Dolayısıyla benimsenen etik yaklaşımın hukuki düzenlemelerde yansımaları görülebilir. Fakat yine belirtmek gerekir ki bazı durumlarda felsefi çalışmalar yasal doktrin çalışmalarından önemli ölçüde farklılık gösterebilir (5).

Çevre sorunlarının çözümü noktasında iki ana etik yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri, insan merkezli yani antroposentrik yaklaşımken; diğeri ise bu yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan canlı merkezli yani ekosentrik yaklaşımdır. İnsanın merkezde ve üstün olduğunu kabul eden antroposentrik yaklaşım her ne kadar diğer canlı ve cansız varlıkların korunmasını öngörse de aslında çevresel varlıkların hepsinin insana hizmet etmek için var olduğunu ve insanın etik bakımdan en üstün varlık olduğunu savunmaktadır. İnsanın doğadaki üstün olduğu görüşüne karşı çıkan ve ekolojik verilerden beslendiğini (deep ecology-derin ekoloji akımı etkisi taşıyan) ileri süren ekosentrik yaklaşımda ise yeryüzünde diğer varlıkların da insanlarla eşit hakları olduğu ve diğer varlıkların

yalnızca insana hizmet etmesi amacıyla değil, herbirinin insan çıkarından bağımsız olarak bir değere sahip olduğu için yani özetle sırf var oldukları için korunması gerektiği görüşü hakimdir. Dolayısıyla her ne kadar hukuki metinlerde “canlılar”dan bahsedilse de günümüz modern sanayi toplumlarında daha çok insanı merkeze alan bir etik yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Canlı merkezli etik yaklaşımın uygulama alanı ise biyolojik çeşitliliğin, canlı türlerinin devamı, korunması ve yok olmaması gibi hususlarla sınırlı kalmaktadır (6, 7).

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede, tüm canlıların sağlıklı ve dengeli olması gerekir. Nitekim bu bir tüm dengelim örneği olabilir. Çünkü insan yaşamı büyük bir bütünün yalnızca bir parçasıdır ve bu bütünü çevre olarak nitelendirdiğimizde çevre sağlığının olmaması tüm canlıları ve eninde sonunda insan yaşamını da etkilemeyecek midir? Önemle belirtmemiz gereken bir diğer husus ise sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamının anayasal bir hak olduğudur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde bu hak, “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlama; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu gö-

revini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir” (8) şeklinde hüküm altına alınmıştır. Görüleceği üzere Anayasa’da çevre hakkı ibare olarak açıkça yer almasa da Fransa Anayasası örneğinde olduğu gibi sağlık hakkı ve yaşam hakkı ile bağlantılı (9) olarak ifade edilmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı herkes için bir hak olarak belirtilirken ayrıca, “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek” hükmüyle hem vatandaşlara hem devlete ödev yüklenmiştir ki zaten söz konusu bu düzenleme “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında yer almaktadır. Bununla birlikte küresel boyutta çevre hakkından bahsetmek gerekirse; dünyadaki büyüme, sanayileşme, nüfus artışı gibi birçok etmen nedeniyle çevre sorunlarının giderek artmasının tüm insanlığı ve dolayısıyla gelecek nesilleri tehdit eder hale gelebileceğinin farkındalığı ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 1969 yılında bu sorunla ivedi olarak ilgilenilmesi gerektiğini, aksi halde baş edilemez boyutlara ulaşabileceğini önemle dile getirmiştir. Daha sonra bu farkındalıkla kurulan Roma Kulübü “değişmek ya da yok olmak” sloganı ile büyümenin sınırlarını kamuoyuna iletmış, BM İnsan Çevresi Konferansı’nda uluslararası boyutta incelenen bu sorunla birlikte, 1972 yılında Stockholm Bildirgesinde nihayet çevre hakkından “açıkça” söz edilmiş, bunun sonrasında ise çevre hakkının doğru-

dan ifade edildiği birçok uluslararası ve ulusal hukuki düzenleme yapılmıştır. UNESCO, bireyler arasındaki dayanışma duygusunu geliştirmek amacı güderek temel, ekonomik ve sosyal haklardan ayrı, dayanışma hakları olarak yeni insan hakları oluşturma çabasıyla “üçüncü kuşak haklar” kavramını ortaya atmış ve yeni nesil bu insan haklarından birini de çevre hakkı olarak belirlemiştir (10). Bu süreçten sonra ortaya çıkan ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası hukuki düzenlemelerden bazılarını ise 1985-Viyana Sözleşmesi, 1987-Montreal Protokolü, 1989-Basel Sözleşmesi, 1992-Rio Konferansı, 1992-Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 2005-Kyoto Protokolü olarak sayabiliriz. Genel olarak bu hukuki düzenlemelerde sürdürülebilir kalkınma politikasının hakim olduğu görülmekte ve sürdürülebilir tüketimin sağlanması, ozon tabakasının incelmesine ve dolayısıyla iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonuyla kimyasal ve yapay madde kullanımının azaltılması, orman alanlarının ve çeşitliliğin korunması, enerjinin etkin kullanımı ile yeni ve sürdürülebilir enerji kaynaklarının çoğaltılması gibi konular ele alınmaktadır (11). Bununla birlikte şu anki COVID-19 pandemisi döneminde yapılan çalışmalar, kapanmaların ekonomik açıdan olumsuz etkilerinin yanında çevre kirliliğinin azalması ve çevre sağlığının sağlanması bakımından olumlu yönde etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (12). Bu da insan ve insan işi faktörünün çevre ve çevre sağlığı üzerindeki etkisinin ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Küresel ısınmanın ileri noktalara geldiği bir yerde, Brezilya-Amazon, Avustralya, Kaliforniya ve en son ülkemizdeki büyük yangınlar, yine kıyılarımızda ortaya çıkan müsilaj ile tüm dünyada neredeyse her gün duyduğumuz iklim krizleri ve diğer afetler gösteriyor ki asıl sorumluluk devletlerde olmak üzere çevre sağlığını korumak adına her bir birey de kendi üzerine düşen görevi vakit çok geç olmadan yapmalıdır. Devletlerin küresel ısınma, su sorunu, enerji tüketimi ve asli olarak tüketim kavramları ilgili olarak ivedi olarak yeni ve sürdürülebilir politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Nitekim bireyler her ne kadar çevre sağlığı ile ilgili bilinçlenmeye devam etse de sonuç itibarıyla bireylerin müdahalesinin asla yeterli olmayacağı boyutta hususlar bulunmakta ve krizler ortaya çıkmaktadır. Hukuki ve etik boyutuyla kısa bir özet halinde incelediğimiz çevre ve çevre sağlığı hususunda son olarak önemle vurgulanması gereken husus ise gelecek nesillere sağlıklı ve umut dolu bir çevre bırakmanın asli sorumluluklarımızdan biri olduğudur. Unutulmamalıdır ki bizler bu çevrenin yalnızca emanetçileriyiz.

Kaynaklar

- 1) https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf, (Erişim Tarihi: 20.07.2021).
- 2) Yılmaz Turgut, Nükhet, *Çevre Politikası ve Hukuku*, Ankara, İmaj Yayınevi, 2009.
- 3) 2872 Sayılı Çevre Kanunu (1983), (Değişik: 26/4/2006-5491/2 md.), 18132 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.
- 4) Uluslararası Giriş Noktalarında Uygulanacak Çevre Sağlığı İşlemlerine Dair Yönetmelik (2013), 28810 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.
- 5) Pattinson, D. Shaun, *Medical Law and Ethics*, Sweat & Maxwell, 4th Edition, Londra, 2014.
- 6) Palmer C, McShane K, Sandler R, *Environmental Ethics*, <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-121112-094434>, (Erişim Tarihi: 25.07.2021).
- 7) Güneş, M. Ahmet, *Çevre Hukuku*, İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2015.
- 8) 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), 17863 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.
- 9) Ayrıca T.C. Anayasası Bağlantılı Maddeler: 63/1, 17, 23, 35, 46, 169, 170.
- 10) Sevik Yokuş, Handan, *Çevre Hukuku Doğal Çevrenin Korunması*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013.
- 11) Göktas S, Isıklı B, *Çevre Sağlığı Sözleşmeleri ve Türkiye. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*. 2016; 1(1),38-45.
- 12) Sarkodie Asumadu S, Owusu Asentewaa P, *Global Assessment of Environment, Health and Economic Impact of the Novel Coronavirus (COVID-19)*, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10668-020-00801-2.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.08.2021).